

A választmány jelentése az Egyesületnek 1914 évi működéséről.

Tisztelt Közgyűlés!

Az elhúnyó esztendőnek utolsó napjai egyikén szívünk megtelt bánattal és dicsőséggel. Elvesztettük Herman Ottót, kinek ezelőtt ötvenesztendővel akkor még kezdetleges állattári gyűjteményünkben mi adtunk legelőször dolgozóasztalt, kit néhány évvel ezelőtt elismerésünk, hálánk és tiszteletünk koszorújával öveztünk, midőn Egyesületünk igazgató tagjává és állattárunk tiszteletbeli igazgatójává választottunk. „Herman Ottó tudományos bölcsője a Mikó lakban ringott; csakhogy a bölcsőből hamarosan nem botorkázó gyermek, nem idegen vezetőre szorúlt tanítvány, hanem a maga lábán, a maga útain járó mester került elő. És midőn itt hagyta Kolozsvárt, már szépen fejlődő gyűjteményt hagyott maga után. De hagyott egyebet is, hagyott az Erdélyi Nemzeti Múzeumra dicsőséget.”¹ Az innen induló tudományos és írói pálya dicsőségéhez szorosan hozzá tartozott, hogy azt első sorban is mi becsüljük meg és erről büszkén tehetünk vallomást. Sajátságos, hogy ezek a jelenségek szinte szimbolikus jelentőségre emelkedtek Herman Ottó tudományos és írói pályáján, de a mellett jellemző is, hogy őt, kinek korszakos és eredményeiben szélesesen terjedező s a messzi jövőndöbe világító munkássága az egész nemzet dicsőségévé lett, dolgozó asztalhoz mi ültettük, koszorút mi fűztünk homlokára.

Herman Ottó erős és valóban eredeti egyéniség volt. Mint tudós éppen úgy a maga lábán járt, mint politikus éppen úgy a saját programját képviselte, mint a hogyan magán életében törhetetlen és puritán életet élt. Pártját vakon követte, vagy merészen vezette, mikor programjuk egyezett, megindulás nélkül hagyta el s emelt fővel maradt programjával egyedül, mikor pártjával meghasonlott. Írói és tudományos életünkben szinte mindvégig egyedül maradt, mert a hogyan került a tömjént, épp úgy szerette az igazságot. Kemény, szinte szúrós szemét és harsány, szinte rikácsoló hangját kerülték azok, a kik jobb szerették a tömjént, mint az igazságot. Ezért volt, hogy mindvégig egyedül állott s mindaz az elismerés, dicsőség és koszorú, a mely őt politikai és írói

¹ Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve az 1914. évre. Kolozsvár 1911. 90. l.

pályáján érte, mind az ő merészen ivelő homlokára esett, oszthatatlanul övé volt és maradt. Herman a hová lépett, mindenütt alkotott. Egyesületünknek kezdetleges gyűjteményéből Múzeumot teremtett; a politikában önálló programot képviselt, a Nemzeti Múzeumnak máig élő folyóiratát alapította meg, s az Ornithologiai Központot ő állította fel. Életének e szervező és alkotó eredményein túl tudományos és írói munkásságával új irányt, új módszert és meglepően új világokat mutatott. A nomádizáló és pásztorkodó, halászó, vadászó szabad magyart foglalkozása közben először ő nézte és ő értette meg. Mint a tanult régész, egymásután fejtegette le róla a különböző korok és civilizációk rétegeit s nyelvi, antropologiai, tárgyi és etnikai vizsgálódások alapján fölfedezte és megmagyarázta nemzetünk ős korát. Módszere új, szeme éles, megfigyelése biztos, kritikája erős, logikája fegyelmezett, fantáziája szabad és stílusbeli művészete kivételes és teljesen magyar. Ez adományokat puritán életbölcselet és fáradhatatlan munkálkodás fogta össze, miként nemes arany a gyűrű köveit. Talentumának ragyogó fényét először a mi körünkből sugározta, ősz fején utólszor a mi koszorúnk pihent. Herman Ottó dicsőségének egy sugara minket illet, mivel mi már akkor magunkénak vallottuk, mikor talentuma fesledezni kezdett s magunkénak tartottuk s tartjuk attól kezdve mind maiglan.

Miként Herman Ottó a távolban is a miénk maradt, a mienk volt dr. Udránszky László is, kit nemes hivatása körünkből néhány évvel ezelőtt a fővárosba szólított. Egyesületünknek kevés olyan igazi jó barátja volt, mint az elköltözött s mivel már nem tilthatja meg, elmondhatjuk róla, hogy készültségét és támogatását, tanácsát és munkálkodását mindig szívesen és önzetlenül ajánlotta Egyesületünknek. Mert második természete volt, hogy minden nemes törekvést támogasson; fölismerve Egyesületünk eszményi törekvéseit, részt vett munkánkban s bizonyára azzal a gondolattal, melyet magános óráiban nemzetünk szebb jövőjéről alkotott. Mint tudományában és izlésében teljesen európai magyar úr, meglátta a Királyhágón inneni magyarság élén a fejedelmi Kolozsvárt s világosan látta, hogy e valóságra alapított szebb jövő elkészítésében itt az Egyetemnek és az Erdélyi Múzeumnak jelentékeny szerepe van. Egyesületünk életében vezető szerepre nem vágyott s mégis irányítóan hatott. Ezt a benső vonzalmat azzal óhajtottuk viszonzni, hogy őt Kolozsvárról való távozása után is újra választmányunk tagjává választottuk. Mintha a materializmus világában szokatlan fény arra intene, hogy az eszményi törekvések ápolása a kebelben meleget áraszt, kint fényt sugároz.

Fájdalmasan érint, hogy a nemesen értelmezett humanizmus szolgálatában kidőlt dr. Taritzky Ferenc haláláról is meg kell emlékezni. A jog- és társadalom-tudományi szakosztály tüdőbajosokat gondozó intézetét ő érlelte és valósította meg s ez a csendesen és áldásosan működő intézmény az ő vezetése alatt nevezetességre emelkedett. Mint orvosdoktor és specialista ren-

dületlen reménységgel tartotta szenvedő társaiban gyógyulásuk hitét, hogy saját beteg tüdeje gyógyulásában annál erősebben bizhasson. Fájdalom, az a szeretet, mellyel betegeit kezelte, az a buzgalom, mely munkásságában vezette, ma már csupán örökségünk s annál értékesebb, mennél jobban mérlegeljük veszteségünket. Bethleni Bethlen Karolina grófnő elhunytát annál fájdalmasabban jelentjük, minél inkább ritkulnak azok, kik nemzetségök hagyományait fentartva, eszményi világban élve, hirdetik nekünk és előttünk atyáink lelkeségét, melylyel az Erdélyi Múzeum ügyét diadalra juttatták. Évek hosszú során át meg megújuló örömmel láttuk, hogy törekvéseinket gyöngéden támogatva, megérti eszményeinket, megosztja munkánkat. Hálánk kíséri és emlékezetünk virraszt felette is

Veszteségeink sora nincs kimerítve, dr. Incze Béni és dr. Nyiredy Géza elhunytával választmányunkat, Létay Balázs, dr. Persián Kálmán, Köblös Zoltán, Borbély György és Walz Lajos halálával gyűjteményeinket érte súlyos veszteség. Amazok tanári és írói munkásságukon kívül, melynek egyes periodusai Egyesületünk keretében folytak le, táraink vizsgálatában, tehát bizalmi föladatak ellátásában mindenkor készséggel és hűséggel szolgálták Egyesületünket. Köblös Zoltán, dr. Persián Kálmán könyvtári tisztek, Borbély György gyakornok, Létay Balázs régész és Walz Lajos botanikuskereti inspektor könyvtárunk, régiségtárunk és növénytárunk vesztesége, s mégis a miénk. S kivülök még hányan hunytak el a béke ölén s hányan sorsáért aggódunk a háború fürgetege alatt?

Szomorúan alkalomszerű, hogy évi jelentésünket veszteségeink felsorolásával kell kezdenünk. Hiszen az elmúlt évnek máris annyi halottja van szívünkben és illúzióinkban s mennyi hallottja lesz még a felettünk tomboló zivatarnak? Ez az esztendő, a népek csatáját diadalmas békére váltó nagy évnek százados fordulója, a békének diadalmas galambja gyanánt olajággal köszöntött be, de az ádáz háborúnak véres csőrű vércsége képében állott elénk. Szétszakgatta a XX. század illúziójának aranyos szövődékét, melyet a humanizmus és a tudomány, a művészet és a műveltség szírványos színeiből szövögettünk: a béke illúzióját, melyet mi gondosan óvtunk, a műveltségét, melyet ellenfeleink elhamvasztottak. Shakespeare nemzete többé nem az erkölcsi nagyság, hanem az önzés és álság politikusa, Moliére nemzete nem a műveltségé. Tolsztoj egyedül állott eddig is, mint a hogyan magában, nemzetök nélkül állanak Shakespeare és Moliére s mindazok, kik eddig az angol erkölcs és a gall szellem képviselői voltak. Ez az esztendő ránehezedett a dolgozó nemzetekre, megfelezte a társadalmat, mikor egyik felét halálos sebek osztására, másik felét halálos sebek enyhítésére kényszerítette. Megváltoztatta a világ képét s mindent a háború szolgálatára rendelt. Abban a pillanatban tehát, mikor az általános mozgósítás híre megjött, Egyesületünk élete is a háború felé fordult és ahhoz alkalmazkodott.

Mivel ez a váratlan fordulat az év első felének zavartalan,

lezárása után történt, így csupán az első félévben végezhattünk zavartalan munkát. A második félévben, miként az egész nemzet életében, a mi tevékenységünk is alkalmazkodott a háborús viszonyokhoz, részben úgy, hogy az idők járásához simult, részben úgy, hogy munkánk szűkebb mederben folyt. Tudományos és közművelődési egyesületek tevékenysége a háború alatt inkább összébb szorul, hogy annak folytonosságát megtartva, az elkövetkező béke további munkásságára fölkészülve állhasson. Semmi sem bizonyíthatja jobban a háború kedvező eredményét, mint az a társadalom, mely rendes munkáját, ha szűkebb keretben is, folytatja a háború s a nemzet érdekében. Az elmúlt esztendő első felében rendszeren és eredménnyel folyó egyesületi élet a háború kitörése után szinte magától vált csendesebbé, de Istennek hála zavartalanná.

Egyesületünk tagjainak egy része fegyveres szolgálatra, másik része a háborúval járó társadalmi kötelességek teljesítésére hivatott el; gyűjteményeink személyzetében és szakosztályaink működésében meg kellett éreznünk e fordulat hatását, minek természetes folytatása volt, hogy választmányunkat csupán a legsürgősebb teendőik ellátására hívtuk össze. Hat rendes és két rendkívüli ülést tartottunk, határozatainkat 150 jkvi szám alá foglaltuk és ügyirataink száma 295-ben az előző évekhez képeest jelentékeny csökkenést mutat, de még mindig nagyobb, mint az 1906 előtti évek bármelyikének forgalma. A hanyatlást az év második felében összébb huzódó élet, tehát a háború magyarázza. Összehasonlító adatunk arra figyelmeztet, hogy újjáalakulásunkban a háborús esztendő fokozottabb tevékenységben látott, mint az előtt a békének nyugodalmas éveit, pedig az év őszéről Vándorgyűlésünk is éppen úgy elmaradt, mint más társaságok vándorgyűlései, tárlatunk nem volt, népszerű és tudományos előadásaink is elmaradtak, szakosztályaink tevékenysége részben megcsökkent, részben a viszonyok szerint módosult. Így az orvostudományi szakosztály a háborús sebészet és más, a háborúval szorosan összetartozó elméleti és gyakorlati kérdések fölvetésével, tudományos és időszerű ciklust tartott, melynek sikerét általános vélemény szerint nemcsak időszerűségben, hanem tudományos eredményeiben ismerték el. A jog- és társadalomtudományi szakosztály szintén a háborús világhoz kapcsolódó kérdések ismertetése, tisztázása és megvilágosítása érdekében tartotta előadásait, részint a szakosztály ülésén, részint egyes ciklusok keretében. Gyűjteményeink, ha lassúbb ütemben, de eredményesen dolgoztak. Könyvtárunk gyarapodása örvendetesen megnyugtató, a benne folyó munkát egyes külön gyűjtemények rendezése és föllállítása, a szaporulat földolgozása mutatja. Levéltárunk a Czegei gróf Wass család levéltárával lett gazdagabb. A történelmi Erdélyt képviselő levéltárunkból az Erdély történetét végig kísérő és gyakran intéző család iratai nem hiányozhattak és gróf Wass Béla úr öméltsága, mint a grófi család szeniora, a családnak régebbi kívánságát hajtotta végre azzal, hogy levél-

tárukat az Erdélyi Múzeum gondjára bizta. A könyvtár duplumai-
ból alkalmi gyűjteményeket válogatott össze, melyeket a velünk
szövetséges német katonák, a kórházainkban ápolt nemzetiségi sebe-
sültek részére engedett át s megkezdte a háborús emlékek gyűj-
tését. Régisígtárunkban derék munka folyt, melynek eredménye a
Bástya-utczai bérházban két gyűjtemény elrendezése és fölállítása,
a Ferencz József-uti bérházban a néprajzi gyűjtemény fölállítása.
Amott az építészeti és szobrászati emlékek és a prehisztorikus
anyag került szemléltető és tanulságos kiállításban a közönség elé,
még pedig olyan formában, mely múzeumi szempontból annál
figyelemre méltóbb, mert ez a rendszer a mi Múzeumunkban
nyert először alkalmazást. Ezt az anyagot és a hozzáfűződő tudomá-
nyos érdek mellett a kiállításában jelentkező szeretetet látva,
valóban mélyen sajnálhatjuk, hogy régisígtárunk önálló épülete
még a jövő föladata. Természetrajzi gyűjteményeink körében is
szorgos munka folyt. Ásványtárunkban az elmúlt év az azeleltinek
eredményes munkáját vitte tovább, egyformán gondot fordítván a
gyarapító és a rendező munkára s a tár tudományos működésére.
Növénytárunkban a herbárium áthelyezése s ezzel párhuzamosan
a Baumgarten-féle gyűjtemény fölállítása történt meg. A mohok
számozása is megindult s ezzel a múzeumi herbárium állományá-
nak számszerű megállapításához is közelebb jutottunk, ennek ered-
ménye maig 188927 lap. Állattárunkban is örvendetes jelenséggel
találkoztunk, gyűjteményeinek kiállítását megkezdette s egyelőre
két termet már megnyithat a nagy közönség előtt. Látni való, hogy
gyűjteményeink jelentései, nem csupán örvendetes, hanem egyúttal
igen értékes mozgalmakról és eredményekről számolnak be, méltók
arra, hogy különös figyelemben részesüljenek.

Mennél értékesebb eredményeket érhetünk el gyűjteményeink
körében és mennél gyümölcsözőbb munkát végezhetünk szak-
osztályaink által, annál nagyobb figyelmet kell fordítanunk egye-
sületi tevékenységünkre. Mert hiszen Egyesületünk ma már nem
csupán „társadalmi képviselője“ az Erdélyi Múzeumnak, mint volt
az alapítás korában és életének első tizedeiben, hanem egyik leg-
régebbi szerve a nemzeti közművelődést és tudományos munkát
váró és követelő társadalomnak. Fejlődése sok tanúlsággal szolgál,
de egyik sem annyira megnyugtató, mint az, hogy a legnehezebb
politikai viszonyok között lépett a nemzeti ügy szolgálatába és
példát adott e kötelesség vállalására. Utánnunk számos társadalmi
alakulás jött létre, de alig van egy is, melynek munkaköre oly
kiterjedt és munkálkodása annyi érdeket szolgálna. Rendeltetése
kettős, mert a társadalmat a magasabb műveltség megbecsülésére
és támogatására neveli és mert a hagyomány életét táplálva s a
szellem termő képességét vagy alkotó erejét dajkálva, a nemzeti
érzést s a tudomány művelését szolgálja. Közös munkára sarkalja
minden szervét, gyűjteményeit és szakosztályait, s ezek eredmé-
nyeit megismerteti a körülötte élő társadalommal, e munka részeseivé
teszi a társadalmat alkotó egyeseket. Sajátos viszonyaink szerint

egyesületünk ama tropikus növényhez hasonlít, melynek gyökerei a talajba furódnak, szívó és tápláló indáit a levegőbe bocsátja. Hagyományainkkal a múltban gyökerezünk, élő szerveinkkel a mindennapi élet folyásába bocsátkozunk. Múzeumot tartunk fent, tudományt mivelünk és terjesztünk, társadalmi munkát teljesítünk a mindezt a közjogi Erdély területén, hol tevékenységünkre önkénytelenül is nemzeti patina rakódik. Minél nagyobb körre tudunk szerveinkkel elérni, annál jobban biztosíthatjuk hatásunkat és fejlődésünket is s minél több szolgálatot végeztünk eddig, annál hatékonyabb támogatásra kell számítanunk a nemzeti életnek minden tényezője részéről. Ez a kölcsönösség sehol sem indokoltabb, mint a mi életünkben, mert mi a múzeális, tudományos és közművelődési föladataknak egész sorát teljesítjük, melyeknek ellátására országszerte különböző intézményeket kell fentartani. Ezt a kölcsönösséget a mi közönségünk érzi és tudja s ha pontosabban kívánnánk szólani, jeleznünk kellene, hogy ez főként a történeti Erdély társadalmát jellemzi. Apáinktól reánk szálló hagyományaink ereje él ebben az érzésben és elszélesedő munkásságunk hatása jelentkezik ennek tudatában. Természetes ha Egyesületünk is viszont közös hagyományaink és drága örökségünk dédelgetésében és nemzeti kötelességünknek lehető hű teljesítésében találta meg célját és föladatát. Jelentésünk e tekintetben a korábbiakhoz képepest az idén szegényebb, természetesen, mert az ily munkára alkalmas őszi és téli hónapok alatt s a háború izgalmaiban sem lelki nyugodalmunk nem volt, sem alkalmunk nem lehetett arra, hogy vándorgyűlésünk, felolvasó ciklusunk, előadásaink tartására gondolhassunk. Egész egyesületi életünket csupán a legszükségesebb teendők ellátására szorítottuk. Kulturális, társadalmi mozgalmakra e súlyos hónapok nem alkalmasak s a mint a magyar orvosok és természettudósok Nagyszebenbe hirdetett vándorgyűlése elmaradt, melyen Egyesületünk képviselői elnökünk önmagyméltósága gr. Esterházy Kálmán vezetése alatt jelentek volna meg, s a mint a br. Kemény Zsigmond emlékére tervezett vajdakamarási és alvinczi ünnepekkel együtt más közművelődési és irodalmi ünnepek is elmaradtak, mi magunk is boldogabb időre hagytuk mindazt, a mit korábbi esztendő alatt hagyományaink és rendeltetésünk szerint végezni szoktunk.

A brassói fiók-egyesület fölállítására vonatkozó tárgyalások megszakadtak, az egyesületi szemle, a természethistóriai pályadíj szabályozása, a Kovács S.-féle pályázat eldöntése, a pedagógiai filmek erdélyi előmunkálatai, jobb időkre várnak. A mi történet, az év első felére esik, vagy korábban megindított akció következménye gyanánt jelentkezik. Gondoskodtunk Egyesületünknek a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsában való képviseltetésünkről, dr. Szádeczky K. Gyula ásványtári igazgatónak adott megbizással, és részt vettünk az abrudbányai polgári iskola ünnepén, hol Egyesületünket Bányai János és Eötvös Mihály tagtársaink képviselték. A felvinczi polgári olvasókörnek kiadványainkból és könyvtárunk feles darab-

jaiból összeállított kisebb könyvtárat bocsátottunk rendelkezésére, melyhez néhány búzgó tagtársunk ajándéka járult. Ily esetekben mindig érezzük, hogy hivatásunk és törekvésünk állandó küzdelemben állanak. Valóban semmi sem kívánatosabb, minthogy nemzeti kultúránk szárnyas hírnökeit, könyveinket, minden hová és szabad mozgással, röpihessük szét és valóban fájdalmas, hogy ezt a kötelességet nem végezhetjük oly mértékben, mint tőlünk várják s magunk óhajtánánk. Ennek az évnek uralkodó plánétája, a háború állt útjába annak, hogy Gyarmathy Zsigáné szobrára tervezett gyűjtésünket megindítván, annak rendje és módja szerint eredménynyel zárhassuk le. Kalotaszeg művészi ízlésű népi hímezéseinek fölfedezése és megkedveltetése, Kalotaszeg szépségeinek, népe életének, vidéke megszeretettésének okos és gondos munkája fűződik nevéhez. Néprajzi múzeumunk kalotaszegi gyűjteményében Gyarmathyné szobra méltó lett volna hozzánk és illő lett volna hozzá. Egyaránt gyengéd és költői módja lett volna e gondolat megvalósítása a mi hálánknak és az egész magyarság elismerésének, mely Gyarmathynét, az író és néprajzi kútatót, életében körülvette. Mivel a háború segítő akcióin kívül minden más célra való gyűjtés megfeneklett, a szerény eredménnyel megindult gyűjtő mozgalom folytatását is jobb időre kellett hagynunk.

A viszonyok alakulása megzavarhatta és meg is zavarta, de rendszeres működésében nem akadályozta Egyesületünk életét s mivel kifelé nem voltunk annyira elfoglalva, alkalmat találtunk arra, hogy kiadványaink előfizetői, tagjaink járandóságai és tagsági illetményei körül az utóbbi évek hullámozása következtében beállott kétes kérdéseket tisztázzuk. Erre vonatkozó munkánkat a titkári iroda a pénztári hivatallal egyetértve végezte. Az 1914. évi közgyűlésig Bagaméry József, azután a választott pénztárnok Domokos Ernő, az ő hadba vonulása idején Gámentzy István urak látták el pénztárunk ügyeit. Látni való, hogy a háború még ebben a kérdésben is mennyire elevenbe vágott. Közgyűlésünk szép és igaz szavakat talált hálás köszönete kifejezésére, mikor Lendvay Emil érdemeit méltatta, melyeket nyolcz esztendei működésével szerzett. E szavak ismétlése helyett talán elegendő lesz fölemlíteni, hogy működése emléke a kortársakkal nem múlik el, hanem a Lendvay-pályadíj alaphól jutalmazandó közgazdasági és pénzügyi tanulmányokkal évről-évre megújul. Az alapító levél ugyan még nincs készen, de gondolata nem titok egyesületünk körében.

Hadd legyen szó itt arról, hogy Egyesületünk a 6⁰/₀-os járadék kölcsönre 25000 koronát jegyzett, hogy a Farkas Ödön-féle alapítvány összege befizettetett, hogy Sófalvi Illyés Sándor urat alapító tagjaink közzé választottuk, ama nemes búzgalomért, melylyel a biharmegyei Igriczbarlangban végzett ásatások költségeit vállalta, hogy dr. Róth Hugó úr alapító tagjaink közé lépett. Itt számolunk be arról, hogy az állami javadalom és segély összegének felét az 1914. évi átmeneti és az egész az 1914/15-iki költségvetési évre megkaptuk. Ez utóbbi örvendetes tétellel gyarapodott az Egyesü-

let irodalmi és tudományos munkássága elismeréséül s annak támogatására engedélyezett tétellel. Ezek az egymás mellé sorozott adatok két jelenségről tanúskodnak. Arról, hogy Egyesületünk hatása egyenletesen terjed és arról, hogy ez társadalmi és állami elismerésben egyaránt részesül. Egyesületünknek valóban ez az útja a jövőben is és alig zárhatnánk e jelentést másként, mint becsületes küzdelmünkkel megérdemelt becsületes és állandó béke kivánásával. Egyesületünk a béke érdekében hozott már súlyos áldozatot, midőn tagjai közül elvesztette azokat, kiket a nemzet szent ügye a hadak útjára vitt, kiket e szent ügy áldozatúl kívánt. Alkalmat fogunk találni, hogy e fájdalmas veszteségeket számon tartsuk és dicsőséges emlékezetül hagyhassuk az utókorra. Abban a reményben, hogy ez a sorozat nem fog ezután már sokkal gyarapodni, hogy a hálás megemlékezés alkalma hamarosan ránk köszönt, ejtsünk egy-egy könnyet elhullott vitéz társainkért és dolgozzunk tovább emberséggel, hogy méltók legyünk a béke áldásaira.

Kérjük a t. Közgyűlést, hogy e jelentést tudomásul venni sziveskedjék.

Kolozsvár, 1915 márczius 31-én

a választmány nevében

Erdélyi Pál
főtitkár.